

УДК 371(09)

ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА XVIII СТ. ПРО ЗНАЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Дубровська Л. О.

У статті автор піднімає питання розвитку ідеї індивідуального підходу до дитини, зокрема на засадах принципу природовідповідності, у працях М. В. Ломоносова, Г. С. Сковороди, Ф. І. Янковича. Велика увага звертається на урахування вікових та психологічних особливостей учнів, їх задатків, здібностей та вимоги до вчителя.

Ключові слова: особистість, індивід, індивідуальний підхід, принцип природовідповідності, природні задатки.

В статье автор поднимает вопрос развития идеи индивидуального подхода к ребенку, в частности на основе принципа природосообразности, в работах М. В. Ломоносова, Г. С. Сковороды, Ф. И. Янковича. Большое внимание уделяется учету возрастных и психологических особенностей учеников, их задатков, способностей и требованиям к учителю.

Ключевые слова: личность, индивид, индивидуальный подход, принцип природосообразности, природные задатки.

In this article the author raises the question of individual approach to the child, particularly according to the principle of congruity with nature in the works of M. V. Lomonosov, G. S. Skovoroda, F. I. Yankovych. Great attention is paid to the consideration of age-specific and psychological peculiarities of students, their inclinations, abilities, as well as requirements set out for teachers.

Key words: personality, individual, individual approach, principle of congruity with nature, natural inclinations.

В історії вітчизняної педагогічної думки розвиток ідеї індивідуального підходу у формуванні людської особистості виникає у XVIII ст. і перш за все пов'язаний з іменами М. В. Ломоносова, Г. С. Сковороди, Ф. І. Янковича. Всі вони у розвитку цієї проблеми спирались на принцип природовідповідності, вважаючи, що вчитель, вихователь, батьки у своєму спілкуванні з дитиною повинні керуватись природними задатками дитини.

Так, М. В. Ломоносов великого значення у розвитку та формуванні людини надавав природним задаткам. У своєму "Короткому керівництві до красномовства" він підкреслює, що "... частіше природні обдарування без науки, ніж наука без природного обдарування... добродієння сприяли" [1]. М. В. Ломоносов переконливо доводить, що природа дітей різноманітна настільки, що "... визначити ступінь цієї різноманітності та відмінності неможливо". Цікаво, що вчений у дослідженні проблеми відмінностей між людьми виділяє різні боки людської особистості: "головні душевні обдарування" (мова, мислення, поняття, пам'ять, розуміння, міркування); "пристрасті" (радість і сум, честь і сором, гнів та милосердя); "добродієння" (мудрість, благочестя, стриманість, щирість); "хиби" (злість, лінощі, сварливість); "зовнішній стан" (багатство та бідність, воля та рабство); "тілесні властивості та обдарування" (вік, стать, сила, здоров'я); "органи чуття" (зір, слух, нюх).

Вважаючи природні особливості дітей витоками їх розвитку, М. В. Ломоносов був прихильником здійснення індивідуального підходу до дітей, давав рекомендації вчителям та вихователям щодо побудови навчально-виховного процесу з урахуванням властивостей учнів. М. В. Ломоносов писав, що коли "... до великого та чудового природного обдарування молодій людині додати настанову в науках, то вийде з того дещо витончене та особливе" [1]. Важливим він вважав також урахування природних особливостей різного віку, оскільки, на

його погляд, "... діти більш схильні до приємних та ніжних речей, радощів, милосердя, страху та сорому; дорослі більш здатні до радощів та галасу..." [2].

У розроблених нормативних документах для навчальних закладів ("Проект регламенту Академічної гімназії", "Проект регламенту московських гімназій") М. В. Ломоносов закликає вчителя до уважності та спостережливості стосовно "різних здібностей" дітей. Він рекомендує вивчати та розвивати "душевні обдарування" дітей, а особливо "гостроту розуму та пам'ять", "схильність до навчання". Проводячи аналогію, що учні – рілля, знання – сила, а вчитель – сіяч, М. В. Ломоносов підкреслює, що природні розумові задатки дітей є доброю землею "... до посіву чистого насіння, бо як насіння на неродючій землі, так і навчання для поганої голови марне та даремне" [3].

У регламентах пропонується вчителю "підбирати матеріал" відповідно до здібностей учнів класу. "При цьому вчитель повинен придивлятися до здібностей учнів та знати їх успіхи, щоб зрозуміти, чого він може чекати та вимагати від кожного з них" [4].

Аналізуючи свою практичну педагогічну діяльність, М. В. Ломоносов приходить до висновку, що здібні учні потребують додаткового розумового напруження; слабкі теж потребують врахування їх особливостей. Тому процес навчання, на його погляд, повинен будуватись з обов'язковим врахуванням особливостей сприймання навчального матеріалу.

У зв'язку з цією вимогою М. В. Ломоносов поділяв шкільні предмети на звичайні (обов'язкові) та додаткові. Перші предмети були необхідними для всіх, а додаткові були розраховані на більш здібних учнів. Додаткові завдання пропонувались і для самостійного опрацювання вдома більш здібним учням, інколи як обов'язкові, інколи "... за власним бажанням, щоб показати особливі здібності та старанність", або вивчивши щось "зверх заданого уроку". М. В. Ломоносов підкреслює, що така додаткова робота "... сприятиме не лише більш швидкому успіху в науках, але й точному з'ясуванню здібностей та старанності кожного учня" [1].

Разом з тим М. В. Ломоносов радить бути уважним і до слабких учнів, намагатись виявити "нездібних" на початку навчання, з тим щоб теж вести з ними додаткову роботу, але іншого напрямку: повторити пояснення, дати додаткові вправи для тренування, ставитись до них тактовно, не дорікати їм слабким розумовим розвитком, оскільки це їх природна вада.

Щодо індивідуального підходу до особистостей учнів М. В. Ломоносов звертає увагу на диференційований підхід до невстигаючих учнів. Коли хтось з них через тривалу хворобу або за нестачею здібностей довго навчається в гімназії, але незмінно виявляє велику старанність та добру поведінку, його, пише М. В. Ломоносов, "... слід відпустити з рекомендаційним свідоцтвом, відповідно до його заслуг, до іншого відомства". Якщо ж, пише Ломоносов, виявляються надзвичайно обдаровані діти, які вчать за свій рахунок, слід "... вжити всі заходи до того, щоб схилити батьків до подальшого вдосконалення їх у науках"[1].

Для більш ефективного спостереження за здібностями та старанністю дітей М. В. Ломоносов пропонував учителям вести щоденний чіткий контроль за навчальною діяльністю дітей таким чином: відмічати все, що зроблено чи недороблено тим чи іншим учнем, записувати у клітинках проти кожного дня і проти кожного імені початковими буквами. Наприклад, "В. В. – все виконав; Н. У. – не знав уроку; Ч. – не знав частини уроку; В. П. – все зробив з перевиконанням" тощо. А для щомісячних зауважень, на його думку, слід постійно вести загальну таблицю, куди записувати здібності і старанність кожного, поділяти учнів залежно "від гостроти їх розуму та старанності", кращих, середніх та гірших.

У видатного українського мислителя, філософа, педагога Г. С. Сковороди основу педагогічних поглядів становить ідея спорідненості.

Г. С. Сковорода називає природу найкращою, "всенародною та істинною" вчителькою, від якої, неначе від матері, "легесенько сіяє наука сама собою". Тому, вважає Г. С. Сковорода, вся система виховання має ґрунтуватись на принципі природовідповідності, який передбачає врахування вікових та психологічних особливостей учнів, визначення та розкриття їх природних можливостей, задатків та здібностей.

За Г. С. Сковородою, "... природа є першопочаткова всьому причина", а це вимагає від учителя не заважати природі дитини, уважно ставитись до неї, вивчати її психофізіологічні особливості, виявляти і розвивати природні задатки.

Г. С. Сковорода вважає талановитою кожну дитину, підкреслює, що кожному природа дала від народження свій хист та нахили до якоїсь діяльності. Тому кожен, на його думку, потенційно здатний принести користь суспільству своєю працею за "спорідненістю" і стати від того щасливим. Тому обов'язком учителя, пише Г. С. Сковорода, є не пасивне спостереження, а сприяння природі дитини. Треба йти їй назустріч, "відвертати перешкоди", "дорогу очищати", тоді вона сама "чисто та вдало" все здійснить.

Цікаво, що, дбаючи про врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, можливостей їх розуму та волі, Г. С. Сковорода підкреслює необхідність їх розвитку. Найголовнішими факторами тут, вважає Г. С. Сковорода, є знання, сила науки, виховання та вправлення. Він стверджує, що як практика без спорідненості марна, так і "спорідненість працелюбством стверджується".

Ф. І. Янкович, прихильник Я. А. Коменського, займаючись реформуванням системи народної освіти, у вимогах до вчителя також великого значення надавав індивідуальному підходу до учнів. Він писав, що вчитель повинен уважно вивчити кожного свого учня з усіма його специфічними особливостями. Ф. І. Янкович вказував, що індивідуальності дітей різні: одні діти швидко та легко розуміють, добре запам'ятовують та вивчене вміють застосувати в житті; бувають діти з доброю пам'яттю, але зі "слабким міркуванням" або зі слабкою пам'яттю, або ті, які погано розуміють. Ф. І. Янкович вказував, що "за своєю вдачею" учні бувають веселі та бадьорі, лякливі та сором'язливі, ліниві та сонливі, вперті, сердиті та схильні до злості, а "стосовно поведінки" учні бувають поведінки гарної, середньої та поганої. Вивчення індивідуальності учнів, підкреслював Ф. І. Янкович, допоможе у врахуванні їх властивостей та особливостей, оскільки кожен учень, на його думку, вимагає особливих заходів щодо нього як навчальних, так і виховних.

У вимогах до вчителя стосовно врахування індивідуальностей учнів Ф. І. Янкович застерігав від дорікань та покарань тих учнів, які від природи мають погану пам'ять, "природну нездібність", "недолі душевні", якісь інші недоліки, що витікають "від тілесних недолі та хвороб". Суттєвою рисою для вчителя, на його погляд, у врахуванні специфіки природних особливостей учнів повинно стати тепле, приязне розуміння.

Як бачимо, кращі представники вітчизняної педагогіки XVIII ст., враховуючи досвід своїх видатних попередників, внесли багато цікавого та творчого у розвиток ідеї індивідуального підходу у формуванні особистості, що може бути використане у вирішенні цієї проблеми в сучасних умовах.

Література

1. Ломоносов М. В. Полное собр. соч. : в 10 т. / М. В. Ломоносов. – М. ; Л., 1957. Т. 7. – 1957. – С. 288.
2. Там само. – С. 582.
3. Там само. – С. 168.
4. Ломоносов М. В. О воспитании и образовании / М. В. Ломоносов. – М., 1991. – С. 201.
5. Там само. – 166 с.
6. Ломоносов М. В. Полн. собр. соч. : в 10 т. – М. ; Л., 1957. Т. 9. – 1957. – С. 502–503.